

Дечка ЧАВДАРОВА

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
България

АКСИОЛОГИЗАЦИЯТА НА ДОСТОЕВСКИ
В РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА
В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КРИТИКА
ОТ 20-ТЕ И 30-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

Dechka CHAVDAROVA

Konstantin Preslavsky University of Shumen,
Bulgaria

THE AXIOLOGISATION OF DOSTOEVSKY IN THE RUSSIAN
LITERATURE IN THE BULGARIAN LITERARY CRITICISM FROM
THE 1920S AND THE 1930S

В настоящата работа се разглеждат критериите за аксиологизацията на творчеството на Достоевски в българската литературна преса от 20-те и 30-те години на ХХ век (идеологически, инструментални, етични, прагматични/патриотични, естетически), като се проследяват прочитите му от гледна точка на „руската душа“, „славянската идея“ и общочовешките идеи. Текстовете на българските литературоведи разкриват еволюцията на рецепцията на творчеството на Достоевски – от идеята за чуждо на българския менталитет до превръщането на идеите му в „свои“.

The text reveals the criteria for axiologisation of Dostoevsky's work in the Bulgarian literary press from the 1920s and 1930s (ideological, instrumental, ethical, pragmatic / patriotic, aesthetic) by tracing its readings from the viewpoint of the “Russian soul“, the “Slavic idea“, and universal ideas. The texts of Bulgarian literary critics reveal the evolution of the reception of Dostoevsky's work – from the idea of its being foreign to Bulgarian mentality, to the transformation of his ideas into “one's own“.

Ключови думи: Достоевски, българската литературна критика, аксиологизация.

Keywords: Dostoevsky, Bulgarian literary critics, axiologisation.

Литературната аксиология като отделна дисциплина получи през ХХ век забележително развитие. В тази научна област се откриват особено трудовете

на немските и полските литературоведи. Своя текст ще започна с тезата на полския литературовед Стефан Савицки, който очертава три кръга на интереса на литературната аксиология: „Можем да описваме и интерпретираме ценностите, които се разкриват в литературата по различни начини, да опознаваме ценността на самата литература и да изследваме литературата като ценност „за“ (Savicki 1992: 95 – 96). В изследването на аксиологизацията на Достоевски ще ме интересуват два от споменатите аспекти: ценността на творчеството на писателя в оценките на българската литературна критика и осмислянето му като ценност „за“ (въздействието върху съзнанието на читателя, способността му да формира модели на поведение). Нужно е да се уточни също така, че всяка рецепция и превод, всеки текст на литературен критик или историк на литературата съдържа в себе си аксиологизация. Както пише Михал Гловински, „историкът на литературата говори за ценностите дори когато не говори за тях“ (цит. по: Милчаков 2009: 9). Затова аз ще стесня ракурса към проблема и ще се обърна само към експлицитния израз на идеята за ценността на творчеството на Достоевски, често близък до митологизацията. Трябва обаче да се подчертае, че ярко изразената оценъчност е характерна за дискурса на българските литературоведи и литературни критици от 20-те и 30-те години на XX век. Я. Милчаков открива такава оценъчност у литературоведа позитивист от края на XIX – началото на XX век, когато той е раздвоен между позитивизма и оценъчните импулси и вкусови пристрастия, намиращи импресивния им израз“ (Милчаков 2009: 9). Литературоведът от 20-те и 30-те години на XX век е раздвоен не само между позитивизма и импресивната оценъчност, но и между нея и формалисткия анализ. Доминирането на оценъчността можем да обясним и с юбилейния жанр на много текстове на литературната критика. Юбилейният текст, както е известно, се стреми да закрепим в паметта на колектива националните или общочовешките ценности в творчеството на писателя юбиляр.

Значим фактор за аксиологизацията на руската литература през 20-те и 30-те години на XX век е идеята за „душата на народа“, за националния характер, придобила особена актуалност в европейската хуманитаристика и оказала силно въздействие върху българската интелигенция. Интересът на българската литературна критика към проблемите на националната менталност и „душата на народа“ през посочения период е стимулиран до голяма степен и от присъствието на руската емиграция в България, която се превръща в културен посредник за запознаването на българската аудитория с трудовете на руските религиозни философи. Към рецепцията на тези трудове в България през 20-те години на XX век насочва Н. Димитрова, като има предвид тези, посветени на творчеството на Достоевски (Димитрова 2017: 244). Тук ще спомена книгата на Н. Бердяев от 1915 г. „Душата на Русия“, която вероятно е била позната на нашата интелигенция в оригинал. Интересно е, че по-рано у нас се появяват текстове, интерпретиращи проблема за „руската душа“ през западния поглед. В статията на

Ал. Узунов „Руската душа“ се цитира руски автостереотип (на някой Иван Иванович), който се пречупва през чуждия (френския) стереотип – този на слависта Вогюе, и се превръща в свой. Авторът възприема като авторитетен цитирания автостереотип за руската душа, която „прилича на голям котел, в който кипят заедно скръб, лудост, героизъм, слабост, мистицизъм и груба реалност“, споделя патоса на възклицанието „Ах, ако знаехте къде може стигне тази душа, колко високо тя може да се издигне!“ (Узунов 1905: 243 – 246). Наред с това усвояване на руската идея, литературоведите, а също така философите, които се обръщат към литературата, поставят въпроса за родството/чуждостта на руската литература за българската менталност, при което различието между руската и българската литература може да получи както негативен, така и положителен знак.

Аксиологизацията на руската литература през 20-те и 30-те години на ХХ век е най-ярко изразена в текстовете на българската литературна критика за Достоевски, което се обяснява с юбилейната ситуация: през 1921 г. се отбелязват сто години от рождението на писателя, а през 1931 г. – петдесет години от неговата смърт. На съпоставката на юбилейния с „делничния“ дискурс за творчеството на Достоевски в междувоенния период е посветена споменатата по-горе статия на Н. Димитрова, в която се подчертава новият етап в усвояването на писателя от страна на българската читателска публика по време на втория юбилей (Димитрова 2017: 234)¹. Настоящият текст диалогизира с изследването на Н. Димитрова, продължавайки темата за аксиологизацията на руския писател, като разглежда в някои случаи коментирания текстове от различна гледна точка или привлича други (обяснимо е, че в рамките на една статия не може да се обхване цялостната рецепция на Достоевски в България, дори само през посочения период – тя може да бъде предмет на монография или дисертация).

Както стана дума, българската рецепция на Достоевски през 30-те години на ХХ век се променя качествено в сравнение с предходното десетилетие. В съзвучие с идеята за „душата на народа“ и националния манталитет, през 20-те години в българската рецепция на Достоевски доминира идеята за чуждостта на творчеството на писателя за българския манталитет. Във връзка с това ще припомним всеизвестния факт, че такава представа създава още Вазов чрез художествения образ на Кандов като четящ човек. От гледна точка на механизмите на рецепцията трябва да се подчертае, че българският интелегент (особено училият в Русия, какъвто е Вазовият герой), чете Достоевски в оригинал. Затова ще се съглася с Христо Манолакев, че рецепцията не е само

¹ Н. Димитрова цитира изказването на Н. Бобчев, че, „ако сравним писаното у нас преди 10 години за Достоевски за стогодишнината от рождението му и писаното сега, по случай на втория му юбилей, ние не можем да не отбележим със задоволство, че нашата културност и образованост изобщо е направила значителен напредък...“ (Димитрова 2017: 234).

превод (Манолакев 2019). Възприятието на Достоевски (и въобще на руската литература) „без преводач“ е феномен на българската култура почти до края на 20. век. (Всички знаем как се промени това възприятие и в резултат на това как ролята на превода се засили.) Поражда се парадоксът на разминаването между езиковата близост с манталитетните различия. Чуждостта на творчеството на Достоевски посочва и Боян Пенев в своята статия „Основни черти на днешната ни литература“ от 1921 г., но той влиза в спор с Вазов, на когото (а и на другите български писатели) приписва аксиологизация на реализма на руската литература. За разлика от тях Б. Пенев вижда ценността на руската литература, представена най-вече от Достоевски, в мистицизма и в интерпретацията на религиозни идеи. Основната формула, върху която се строи концепцията на литературоведа, е формулата „ние нямаме“. Отсъствието на важните за литературоведа ценности в българската литература Б. Пенев разкрива чрез съпоставка с творчеството на Достоевски: „Чужди са на нашия писател, на неговата нормална възприемчивост онези психически състояния, които изобразява Достоевски например в романите си. Патологичното не е присъщо нито на неговата личност, нито пък на създадените от него образи“ (Пенев 1978: 149); „[...] също така едва ли бихме могли да си представим в нашата среда един образ на Алеша Карамазов, Иван Карамазов, или Разкольников“ (Пенев 1978: 155). Същата оценка откриваме в статия на Г. Константинов от 1927 година, посветена на образа на Исус в литературата. Литературоведът утвърждава, че „нашият народ не е така религиозен, както е религиозен, например, руският или полският народ“ (Константинов 1927: 494). Развивайки тази идея, авторът обяснява отсъствието на склонността към мистика и месианизъм със суровостта на нашия народ, с неговата вкорененост в земята, но не придава на тези черти негативен знак: различното в неговата концепция не е лишено от ценност. Както и Б. Пенев, Г. Константинов доказва отсъствието на мистика в българската литература с примери от руската и полската литература, и най-вече от творчеството на Достоевски: „В нашето изкуство, в литературата ни няма да намерите следа от мъчителните загадки на Достоевски и Розанов, от мистическия символизъм на Блока, или от месианизма на Словацки“ (Константинов 1927: 497). В това изказване имплицитно се съдържа аксиологизация на споменатите черти на руската литература. Въпроса за чуждостта на Достоевски за българския читател поставя също Цв. Цветанов, почти със същите аргументи като тези на Б. Пенев и Г. Константинов: „Преди всичко, по самата своя същност, той не е писател, който може да укаже едно ясно и определено въздействие върху една или друга страна от нашата психика или живот, а пък неговата галерия от „достоевски“ типове и християнският му мистицизъм са ни чужди, и затова малцина са у нас, които го имат като учител – „откровение“ (Цветанов 1928: 3). За разлика от Б. Пенев, Цв. Цветанов не поставя пред българската литература целта да се достигне образеца на Достоевски (и други представители на руската и полската литература), а, като цитира изказването

на Д. Кьорчев, че „до моралните и естетическите проблеми, обаче, на Достоевски българинът не ще се вземе нито подир петдесет години“, очертава един по-тесен хоризонт на възприятие на творчеството на руския писател от страна на българския читател: „нека поне да знае това, което е по-достъпно до ума и което ни се дава с такава ясна мисъл“ (Цветанов 1928: 3). С оглед на това критикът предлага да се изследва рецепцията на Достоевски у нас: преводите и критиката, като следва насоката, зададена от Тодор Боров („Развигор“, 1922, 52). Трябва да се отбележи, че по мнението на Цв. Цветанов въпросът за изследването на причините на ограничения хоризонт на възприятие на творчеството на Достоевски в България няма особен смисъл: „[...] да се изследва отрицателното, т.е. това, защо Достоевски не е указал такова и такова въздействие върху това и онова и т. н., би ни извело кой знае докъде и накъде и едва ли би имало особен смисъл“ (пак там). За Б. Пенев и Г. Константинов е интересно именно изследването на отрицателното в рецепцията на Достоевски и тези литературоведи показват плодотворността на това „докъде може да ни изведе“ подобен подход: разкриване на спецификата на българската менталност.

Н. Димитрова очертава критерии за типологизация на прочитите на Достоевски у нас: през и чрез Ницше, през руските религиозни философи, в психологически ракурс („Достоевски като дълбинен психолог“), в контекста на темата „Достоевски и българското Освобождение“, идеологически (Димитрова 2017). Впрочем, рязка граница между различните подходи на литературната критика понякога не може да се прокара (както уточнява споменатата изследователка, „припокриванията в отделните „групи“ са неизбежни“ (Димитрова 2017: 241). Необходимо е обаче разграничаване на подход/ракурс към творчеството на Достоевски от критерий за неговата аксиологизация: така например идеологическият критерий може да е присъщ на някои от изброените прочити.

В текстовете на българската литературната критика за Достоевски през споменатия период доминира прочитът на неговото творчество през идеята за „руската душа“. В него пречупването през идеите на руската религиозна философия ще съвпадне с идеологическия подход. (Впрочем, ориентацията на българските литературни критици към сферата на религията и мистиката показва, че тя вече не е чужда на българския менталитет, че призивът на Б. Пенев не остава без отзвук.²) В статията си за писмата на Достоевски А. Величков извлича от кореспонденцията на писателя „любов към Русия и ненавист към чуждото, пророческо прозрение за съдбата на Русия“ (което е много актуално и в наше време) (Величков 1925). Авторът определя Достоевски като „страж на руската действителност“ (с. 393) и „Учител“, „пророк“ (394). Научният дискурс на Ат. Величков се характеризира с религиозен патос, с аксиологизация на идеите на Достоевски за руския народ и „почвата“ („корените на чернозема“). По повод

² Прекъснат по времето на социализма, този прочит се възобнови и измести другите след 80-те години на XX век.

на повестите „Кротката“ и „Съня на смешния човек“ той възкликва: „Христовият завет забива тук ново знаме, златовърх гръмоотвод, който е ключа на нашето време“ (Величков 1925: 393). В този дискурс словото на Достоевски се осмисля като божествен Логос: „Речта за Пушкина отваря нова ера за това слово – и то стъпя в меридиана на мировото си назначение. Тепърва предстои царството му на земята: най-големият писател на нашето време е и негов Апокалипсис, и негов учител“ (Величков 1925: 394). Този подход показва, че руската идея се е превърнала в своя и се интерпретира някак отвътре, без дистанция (подобно възприятие става устойчиво за голяма част от българската интелигенция), което опровергава песимистичната прогноза на Д. Кьорчев, че „българинът няма да разбере Достоевски още петдесет години“.

Близка на българската интелигенция е и славянската идея, през която се прочита творчеството на Достоевски. В статията си „Пруст и Достоевски“ В. Иванов съпоставя френския писател с руския като французин със славянин (според Н. Димитрова авторът търси разликата между двамата в отношението им към живота): „Разликите между тези сходни величини започват там, където единият работи като французин, а другият като славянин. Идеята у Достоевски, колкото и да е отвличена, приема реален човешки облик“ (Иванов 1931: 539). Дискурсът на автора съдържа патоса на славянската идея, актуална по това време: „Гениалният Достоевски ни подсказва възможностите на славянството, което току що излиза на културно-историческата сцена и затова има бъдеще, има мисия в света“; „Латинската раса е изчерпала своите сили, изминала е своя път и в своята умора е станала егоцентрична“ (пак там, с. 542). Аксиологизацията на славянската идея присъства и в статията на Ст. Чилингиров „Славянофилството на Достоевски“. Авторът не коментира дистанцирано в строго научен стил проблема, а застава на позицията на славянофилството, провъзгласява неговите идеи: „Русия, начело на всички обединени славяни, ще каже на целия свят ново слово, ще възвести нов, братски, всемирен съюз. Началото на този съюз лежи в гения на славянството, преимуществено в духа на великия руски народ, който толкова дълго е страдал, в продължение на толкова века е мълчал. И може именно затова е запазил в себе си сили за бъдещото разрешаване на много горчиви и съдбоносни недоразумения на европейската цивилизация. Именно към такива славянофили принадлежи Достоевски“ (Чилингиров 1931).

Възприятието на Достоевски през споменатия период постига и универсалното в неговото творчество, макар че в българската литературна критика по-често намира пряк израз тезата за универсалността на други руски писатели – например на Пушкин. За универсални архетипи в романите на Достоевски говори прочитът им през Ницше и Фройд, представен от Н. Димитрова. В случая западните идеи се превръщат в посредник между българската и руската култура.

Проблемът за типологията на прочитите на творчеството на Достоевски е свързан с проблема за критериите за неговата аксиологизация. Откриването

на ценността на творчеството на Достоевски в утвърждаването на славянската идея и религиозните идеи, както и във вплъщението на същността на руската душа, съдържа идеологически критерий. За идеологически прочит, но с обратен знак, свидетелстват оценките на писателя от страна на лявата критика, приведени от Н. Димитрова: тезата на Ив. Ганчев, че „идеалът на Альоша е комунистически“, отрицанието на Достоевски като „вреден писател“ от страна на Д. Полянов, следващо съветската идеологема „достоевщина“ (Димитрова 2017: 247 – 248). Друг критерий в аксиологизацията на Достоевски може да бъде определен като инструментален: такъв е прочитът на творчеството на писателя като илюстрация на определени философски или психоаналитически идеи (споменатият поглед през Ницше или Фройд). Към него можем да добавим феминисткия прочит, намерил място на страниците на „Вестник за жената“. Цялостната концепция на вестника съдържа стремежа да се възпита у българската жена интерес както към естетиката на бита, така и към литературата/изкуството, да се обсъждат въпросите за социалната и културната роля на жената. В този контекст се вписва публикацията „Жената у Достоевски“, в която се представя студия на Дезидериус Пап. Въпреки че тази публикация има и прагматична (възпитателна) роля, в нея се поставят и важни въпроси на поетиката на Достоевски: антиномичността на женските персонажи на писателя, вплъщението на ангелското или демоничното начало в тях. С женската тема е свързан и проблемът за красотата – едно понятие, което също е осмислено като антиномично: „Красотата за Достоевски е лош, грабителски принцип: тя създава бури от страсти и сластолюбие, тя е за него едно стремление за откъсване от безличния свят и за подчиняване всичко на безмерната фантазия; тя е най-голямата превратна сила в света“ (1921, 18.11., бр. 32, с. 1). С женскостта се свързва и проблемът за силата на любовта, като се привежда примерът с Грушенка от романа „Братя Карамазови“ превърнала се от „жена-демон“ в „идеална жена“. Текстът съдържа и етичен критерий, защото поставя въпроса за активната позиция на жената спрямо социалната несправедливост: „Жената у Достоевски е ту паднала, ту идеална жена, но вечно протестуваща против неправдите в днешния живот, както в „Идиот“ Настасия и в „Братя Карамазови“ Грушенка, винаги готова да се жертвува за доброто на другите“ (пак там). Етичният критерий доминира в прочита на А. Златаров, който насочва вниманието си към въздействието на романите на Достоевски върху съзнанието и съвестта на потенциалния читател. Този критерий се съчетава с естетически, тъй като критикът подчертава силата на въздействие на словото на писателя: „Всеки прочетен том на Достоевски влива в сърцето лава, която опожарява нашето спокойствие и примирение, сепва душата ни, тласка ни, забременява от мисли, които търсят изход, бият със страшни удари съвестта ни“ (Златаров 1931: 3). Въздействието на романите на Достоевски върху читателя А. Златаров осмисля чрез сравнение с концепцията на Аристотел за катарзиса, като задава въпроса кой в наше време може да ни даде катарзис и нарежда руския

писател наред със Софокъл и Еврипид: „Не са ли това тия страшни, тия палящи душата ни разкази и романи на Достоевски? Говорим за чистилище, където грехът ни, нашите заблуждения, нашата жажда за добруване и радост намират опрощение и смисъл: това чистилище е делото на Достоевски, където Сатана и Христос са еднакво разпънати, за да познаят живота“ (пак там). Патетичният тон на автора може да се обясни с вписването му в юбилейния дискурс: статията е публикувана в юбилейното издание на „Литературен глас“ от 1931 г. Сред тези прочити се откроява оценката на Достоевски изключително с естетически критерий от страна на Ал. Балабанов и Д. Митов (споменати от Н. Димитрова). Ал. Балабанов полемично подчертава художественото майсторство на писателя (спор, който е актуален и в наше време), като обяснява защо трябва да ценим неговото творчество: „И не зарад хирургията, не зарад философията му, не зарад медицината и психопатията, а зарад дълбочината на писателя и зарад неговата сила на израза и зарад могъществото му да слиза до дъното на нещата, да ги види сам и да ни ги представи като поет и като художник“. Литературоведът отбелязва впечатлението си от романа „Идиот“ при втория му прочит: „[...] по-голямо, по-силно, по-дълбоко, по-искрено, по-внушително, по-всевластно, по-светорушително и по-сложно и по-силно нещо не съм чел“ (Балабанов 1931: 1). Аксиологизацията на художествеността в романите на Достоевски намира израз в натрупването на епитети в превъзходна степен. Близка на този подход е и оценката на Д. Митов. Сравнявайки Достоевски с Й. Сю, той открива майсторството на двамата писатели в способността да прозират със своето въображение в човешките души и да създават драматично напрежение, което „държи непрекъснато напрегнато вниманието на читателя“ (Митов 1931: 4). Задавайки реторично въпроса „в какво е по-силен Достоевски?“ – дали в това, което търсят психопатолози, теолози и моралисти, или в художественото изображение на човека, литературоведът утвърждава своята позиция, „че е време вече Достоевски да се отърве от намесата на философи и патолози в неговото дело“, че „произведенията му са истинско изкуство и трябва да се ценят само като изкуство“ (Митов 1931: 4). Друг критерий на литературната критика е прагматическият (патриотическият). Той е присъщ на интерпретациите на темата „Достоевски и българското Освобождение“, засегната от Н. Димитрова. Авторите на тези интерпретации се обръщат не толкова към художника, колкото към публициста Достоевски. Ще насоча към конкретни техни изказвания и към спецификата на дискурса им. М. Стоянов пише: „Едва ли друг човек е преживял така болезнено българските страдания от ятагана на башибозука, както Достоевски“ (Стоянов 1931: 253). При този подход авторът измества художествеността на изображението на втори план и подчертава гражданската позиция на писателя: „[...] той реагира веднага, взема страна, превръща се в страстен проповедник против турците“ (пак там). Ив. Дуйчев пряко противопоставя Достоевски човека на Достоевски художника: „Ние ценим Достоевски художника, но забравяме Достоевски човека“ (Дуйчев

1931: 7). Доказателства за тезата, че Достоевски е „защитник на българския народ“, авторът открива в спора на писателя с Грановски в „Дневник на писателя“, на страниците от 1873 – 1876 години. Ив. Дуйчев подчертава идеализма на Достоевски: „Когато човек прочете тези страници от „Дневник на писателя“, той ще почувства скритото, вътрешно, най-съкровено съдържание на това движение, което доведе до нашата свобода“ (пак там).

Някои прочити на българската литературна критика търсят не ценността на самото творчество на писателя, а ценността му „за“ (попадайки в третия кръг на интересите на литературната аксиология според класификацията на С. Савицки). Ярък пример за такъв прочит е разкриването на способността на руската литература да формира модели на житейско поведение (тази способност може да се илюстрира с примери от рецепцията на Пушкин, Лермонтов, Надсон, Горки). За такава роля на литературата говори идентификацията на читателя с литературен персонаж. В текстовете на българските литературоведи за Достоевски откриваме подобен пример. П. Динеков цитира писмо на Н. Бончев до М. Дринов от Русия през 1863 г.: „Я себе сторонкой как Макар Алексеевич Девушкин“ (Динеков 1931: 6). Интерпретацията на литературоведата предсказва интереса на рецептивната естетика от средата на ХХ век, без да борави с термина на Х. Р. Яус „идентификация на читателя с литературен персонаж“ – по повод на събитията от живота на Нешо Бончев (попадането в чужда социална среда в Русия, загубата на майката) авторът обобщава: „Всички тия обстоятелства поражат съзнанието за прилика между неговата лична съдба и тая на Макар Девушкин, който със своите страдания, навярно, е оставил дълбока следа в душата му“ (пак там). Отчитайки житейските обстоятелства на Нешо Бончев, П. Динеков всъщност подсказва за типа идентификация, който може да се нарече миметичен (такъв е прочитът на Пушкин и Гогол от страна на самия Макар Девушкин в романа на Достоевски „Бедни хора“). Примерът с Нешо Бончев създава представата за идентификацията на българския интелегент с персонаж на Достоевски: Ив. Вазов създава художествен образ на подобна идентификация (четенето на Кандов на „Престъпление и наказание“), а писмото на Нешо Бончев илюстрира идентификацията на реален читател с герой на Достоевски. Интересно би било да се продължи търсенето на други примери за този феномен в българската култура.

Въз основа на представените оценки на творчеството на Достоевски можем да стигнем до следните изводи: Независимо от това, че художествеността представлява конститутивно, отличително качество на литературата (на което поставят акцент формалистите), текстовете на българската литературна критика, посветени на Достоевски, показват, че аксиологизацията на художествеността отстъпва място на идеологическия и инструменталния прочит. От една страна, този подход е обусловен от юбилейния дискурс (юбилейните текстове се стремят да закрепят в културната памет на нацията ценните за нея идеи на твореца, или в паметта на човечеството вечните етически ценности, да при-

влекат писателя като съобщник в решаването на актуалните проблеми, като привърженик в злободневните спорове. Често такива текстове съдържат митологемата „писател пророк“. От друга страна, аксиологизацията именно на етичната съставляваща на руската литература (и в частност на Достоевски), доминираща в българската литературна критика, е характерна и за руското литературознание, което често утвърждава етичната ценност на руската литература като концепт на руската култура³. Обяснението на това сближаване може да бъде двойко: или българската рецепция е отглас на руското възприятие, или в самата руска литература е заложена закономерността на подобна рецепция. Що се отнася до масовото възприятие – на него по принцип му е присъщо търсенето на етически или идеологически ценности в литературния текст.

БИБЛИОГРАФИЯ

Балабанов 1931: Балабанов, А. Бездната в хаоса на Достоевски. – В: *Литературен глас*, бр. 101. // **Balabanov 1931:** Balabanov, A. Bezdната v haosa na Dostoevski. – In: *Literaturen glas*, br. 101.

Величков 1925: Величков, Ат. Писмата на Достоевски. – В: *Златорог*, кн. 10, 384 – 394. // **Velichkov 1925:** Velichkov, At. Pismata na Dostoevski. – In: *Zlatorog*, kn. 10, 384 – 394.

Димитрова 2017: Димитрова, Н. Достоевски в българската хуманитаристика – „юбилейният“ и „делничният“. – В: Дамянова, Р., И. Калиганов (ред.). *България и Русия (XVIII – XXI век). Пътища и кръстопътища*. София: БАН и РАН, 234 – 250. // **Dimitrova 2017:** Dimitrova, N. Dostoevski v balgarskata humanitaristika – “yubileyniyat” i “delnichniyat”. – In: Damyanova, R., I. Kaliganov (red.). *Balgaria I Rusia (XVIII – XXI vek). Patishhta i krastopatista*. Sofia: BAN i RAN, 234 – 250.

Динеков 1931: Динеков, П. Нешо Бончев и „Бедни хора“. – В: *Литературен глас*, бр. 101, 6. // **Dinekov 1931:** Dinekov, P. Nesho Bonchev i “Bedni hora”. – In: *Literaturen glas*, br. 101, 6.

Дуйчев 1931: Дуйчев, Ив. Достоевски в зората на нашето освобождение. – В: *Литературен глас*, бр. 101, 7. // **Duychev 1931:** Duychev, Iv. Dostoevski v zorata na nasheto osvobozhdenie. – In: *Literaturen glas*, br. 101, 7.

Златаров 1931: Златаров, А. Катарзис. – В: *Литературен глас*, бр. 101, 3. // **Zlatarov 1931:** Zlatarov, A. Katarzis. – In: *Literaturen glas*, br. 101, 3.

Иванов 1931: Иванов, В. Пруст и Достоевски. – В: *Българска мисъл*, кн. 7 – 8, 535 – 542. // **Ivanov 1931:** Ivanov, V. Prust i Dostoevski. – In: *Balgarska misal*, kn. 7 – 8, 535 – 542.

Пенев 1921: Пенев, Б. *Основни черти на днешната ни литература*. – В: Златорог, кн. 4 – 5, 225 – 249. Цит. по: Б. Пенев. *Изкуството е нашата памет*. Варна: Георги Бакалов, 1978, 136 – 160. // **Penev 1921:** Penev, B. *Osnovni cherti na dneshnata ni*

³ В заключението на книгата на С. Шаулов за Вл. Висоцки авторът утвърждава, че „на руската литература са чужди чисто естетическите проблеми“, че в нея доминира идеята за „всемирната отзивчивост“ (Шаулов 2017). Симптоматично е, че концептът „всемирна отзивчивост“ е на Достоевски.

literatura. – In: Zlatorog, kn. 4 – 5, 225 – 249. Tsit. po: B. Penev. Izkustvoto e nashata pamet. Varna: Georgi Bakalov, 1978, 136 – 160.

Константинов 1927: Константинов, Г. Религиозният дух и образ на Исуса в българската литература. – В: *Българска мисъл*, kn. 7 – 8, 494 – 508. // **Konstantinov 1927:** Konstantinov, G. Religiozniyat duh i obraz na Isusa v balgarskata literatura. – In: *Balgarska misal*, kn. 7 – 8, 494 – 508.

Манолакев 1993: Манолакев, Хр. Русская эмиграция и рецепция русской литературы в Болгарии. – В: *Болгария и Россия – XVIII – XXI вв. Стереотипы: возникновение, бытование, разрушение*. Москва: РАН, 2019, 227 – 237. // **Manolakev 1993:** Manolakev, Khr. Russkaya emigratsiya i retseptsiya russkoy literatury v Bolgarii. – In: *Bolgariya i Rossiya – XVIII – XXI vv. Stereotipy: vzniknoveniye, bytovaniye, razrusheniye*. Moskva: RAN, 2019, 227 – 237.

Милчаков 2009: Милчаков, Я. Социология на забравените литературни култове (А. Н. Апухтин, М. П. Арцибашев). – В: Яни Милчаков. *Социални полета на литературата*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 237 – 275. // **Milchakov 2009:** Milchakov, Y. Sotsiologiya na zabravenite literaturni kultove (A. N. Apuhtin, M. P. Artsibashev). – In: *Yani Milchakov. Sotsialni poleta na literaturata*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 237 – 275.

Митов 1931: Митов, Д. Евгений Сю и Достоевски. – В: *Литературен глас*, бр. 101, 4. // **Mitov 1931:** Mitov, D. Evgeniy Syu i Dostoevski. – In: *Literaturen glas*, br. 101, 4.

Стоянов 1931: Стоянов, М. Достоевски освободител. – В: *Българска мисъл*, kn. 4, 253 – 256. // **Stoyanov 1931:** Stoyanov, M. Dostoevski osvoboditel. – In: *Balgarska misal*, kn. 4, 253 – 256.

Узунов 1905: Узунов, Ал. Руската душа. – В: *Българска сбирка*, kn. 4. // **Uzunov 1905:** Uzunov, Al. Ruskata dusha. – In: *Balgarska sbirka*, kn. 4.

Цветанов 1928: Цветанов, Цв. Достоевски у нас. – В: *Литературни новини*, бр. 26, 3. // **Tsvetanov 1928:** Tsvetanov, Tsv. Dostoevski u nas. – In: *Literaturni novini*, br. 26, 3.

Чилингиров 1931: Чилингиров, Ст. Славянофилството на Достоевски. – В: *Литературен глас*. // **Chilingirov 1931:** Chilingirov, St. Slavyanofilstvoto na Dostoevski. – In: *Literaturen glas*.

Шаулов 2017: Шаулов, С. М. Типология лирики В. С. Высоцкого и проблемы отечественного литературного процесса. Уфа: БГПУ. // **Shaulov 2017:** Shaulov, S. M. Tipologiya liriki V. S. Vysotskogo i problemy otechestvennogo literaturnogo protsessa. Ufa: BGPU.

Savicki 1992: Savicki, S. Problematyka aksiolozyczna w badaniach literackich. – In: *Problematyka aksiolozyczna w nauce o literaturze*. Lublin. Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 95 – 110.